

Justitieutskottets betänkande

1984/85:39

om domstolarna och den ekonomiska brottsligheten (prop. 1984/85:178 jämte motioner)

Propositionen m. m.

I proposition 1984/85:178 har regeringen (justitiedepartementet) föreslagit riksdagen att anta av lagrådet granskade förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i skattebrottslagen (1971:69),
3. lag om ändring i lagen (1976:600) om offentlig anställning,
4. lag om behörighet för justitiekanslern att överklaga vissa beslut enligt rättegångsbalken.

Rörande propositionens huvudsakliga innehåll hänvisar utskottet till vad som anförs i det följande under rubriken Utskottet på s. 8.

I samband med propositionen behandlar utskottet de med anledning av propositionen väckta motionerna 1984/85:3126 av Per-Olof Strindberg m. fl. (m), 1984/85:3127 av Hans Petersson i Röstånga m. fl. (fp) och 1984/85:3128 av Gunilla André m. fl. (c). Motionsyrkandena redovisas på s. 8.

De vid propositionen fogade lagförslagen har följande lydelse.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken

dels att nuvarande 2 kap. 4 a §¹ skall betecknas 2 kap. 4 b §,

dels att 1 kap. 8 § och 49 kap. 4 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i balken skall införas tre nya paragrafer, 1 kap. 7 §, 2 kap. 4 a § och 4 kap. 10 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

7 §²

Det ankommer företrädesvis på de tingsrätter som regeringen bestämmer att pröva vidlyftiga eller annars särskilt krävande mål om allmänt ätal i vilka bedömningen av ekonomiska eller skatterättsliga förhållanden har väsentlig betydelse. Regeringen bestämmer dessa tingsrätters domkretsar i fråga om sådana mål.

När en tingsrätt handlägger mål med stöd av första stycket får den som är nämndeman vid en annan tingsrätt där målet skulle ha kunnat handläggas anlitas som nämndeman.

8 §³

Utöver vad som följer av 3 § får i en tingsrätt, som avses i 7 §, vid prövning av där avsedda mål såsom särskilda ledamöter ingå, var för sig eller tillsammans,

1. en person som förordnats som ekonomisk expert enligt 4 kap. 10 a §, om det finns behov av särskild fackkunskap inom rätten i fråga om ekonomiska förhållanden,

2. en person som är eller har varit lagfuren domare i allmän förvaltningsdomstol, om det finns behov av särskild fackkunskap inom rätten i fråga om skatterättsliga förhållanden.

¹ Paragrafen införd genom 1976: 560.

² Förutvarande 1 kap. 7 § upphävd genom 1975: 502.

³ Senaste lydelse 1969: 244.

Nuvarande lydelse

Om särskild sammansättning av tingsrätt vid behandling av vissa mål gäller vad därom är stadgat.

Föreslagen lydelse

Deltar särskild ledamot vid huvudförhandlingen, gäller i fråga om antalet nämndemän 3 § andra stycket andra och tredje meningarna.

Om särskild sammansättning av tingsrätt vid behandling av vissa mål gäller i övrigt vad därom är stadgat.

2 kap.

4 a §

Utöver vad som följer av 4 § får i hovrätten som särskilda ledamöter ingå, var för sig eller tillsammans,

1. en person som förordnats som ekonomisk expert enligt 4 kap. 10 a §, om det finns behov av särskild fackkunskap inom hovrätten i fråga om ekonomiska förhållanden,

2. en person som är eller har varit lagfaren domare i allmän förvaltningsdomstol, om det finns behov av särskild fackkunskap inom hovrätten i fråga om skatterättsliga förhållanden.

4 kap.

10 a §

Regeringen förordnar för tre år i sänder dem som skall tjänstgöra som ekonomiska experter enligt 1 kap. 8 § och 2 kap. 4 a §. Under treårsperioden får vid behov ytterligare personer förordnas för återstående del av perioden. Inträffar medan en ekonomisk expert deltar i behandlingen av ett mål en omständighet som medför att förordnandet skall upphöra att gälla, skall förordnandet oberoende därav anses ha fortsatt giltighet såvitt avser det pågående målet.

Den som skall tjänstgöra som ekonomisk expert skall vara svensk medborgare och får ej vara omynlig eller i konkursstillstånd.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

49 kap.

4 §⁴

Talan mot underrätts beslut under rättegången skall föras särskilt, om rätten

1. avvisat ombud, biträde eller försvarare;

1. avvisat ombud, biträde eller försvarare eller ogillat ett yrkande härom;

2. ogillat tredje mans yrkande att få som intervenient delta i rättegången;

3. förelagt en part eller någon annan att förete skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning eller också enligt 3 kap. 3 § 5 tryckfrihetsförordningen, 9 § första stycket 5 radioansvarighetslagen (1966:756) eller 11 § 5 lagen (1982:521) om ansvarighet för radio- och kassetidningar funnit det vara av synnerlig vikt att en uppgift som avses där lämnas vid vittnesförhör eller förhör med en part under sanningsförsäkrar;

4. utlåtits sig angående ådömande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för förseelse i rättegången eller angående skyldighet för någon, som ej är part eller intervenient, att gottgöra i rättegången vållad kostnad;

5. utlåtits sig angående ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller angående ersättning eller förskott till biträde, försvarare, sakkunnig eller annan, som ej är part eller intervenient;

6. utlåtits sig i tvistemål angående kvarstad eller annan åtgärd enligt 15 kap. eller i brottmål angående häktning eller åtgärd, som avses i 25-28 kap.;

7. avslagit begäran om biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag förordnat annan än part föreslagit;

8. utlåtits sig i annat fall än som avses i 5 eller 7 i fråga som gäller allmän rättshjälp; eller

9. avslagit begäran om rättshjälp åt misstänkt i brottmål eller om ersättning eller förskott till part, som åtnjuter sådan förmån.

Särskild talan skall föras genom besvär. Är fråga om beslut, som avses i 1, 2, 3, 7, 8 eller 9, åligger den som vill föra talan att, om beslutet meddelats vid sammanträde för förhandling, genast och eljest inom en vecka från den dag, då han erhöll del därav, anmäla missnöje; försummas det, äge han ej vidare rätt till talan. Rätten pröva genast, om anmälan rätteligen gjorts.

I fråga om missnöjesanmälan av myndigheter, som enligt lag eller förordnande med stöd av lag är behöriga att överklaga beslut som avses i andra stycket, gäller följande. Har beslutet meddelats vid sammanträde för förhandling vid vilken myndigheten inte har varit företräd, skall missnöje anmälas senast en vecka från dagen för beslutet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1985.

⁴ Senaste lydelse 1983: 497.

2 Förslag till

Lag om ändring i skattebrottslagen (1971: 69)

Härigenom föreskrivs att 15 § skattebrottslagen (1971: 69) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 §¹

Har ett mål om brott enligt denna lag samband med en fråga om skatt eller avgift som är anhängig vid en förvaltningsdomstol eller en förvaltningsmyndighet, får handläggningen av brottmålet vila i avvaktan på utgången i skatte- eller avgiftsfrågan endast om det är av avgörande betydelse för prövningen av målet att den frågan avgörs först.

I mål som avses i första stycket skall rätten samråda med förvaltningsdomstolen eller förvaltningsmyndigheten rörande målets handläggning, om det inte är obehövligt.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1985.

¹ Paragrafen införd genom 1983: 460.

3 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1976: 600) om offentlig anställning

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 1 § lagen (1976: 600) om offentlig anställning¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Innehavare av ordinarie domartjänst är ej skyldig att utöva annan statlig tjänst än jämställd eller högre domartjänst vid den domstol han tillhör. Annan ordinarie underrättsdomare än lagman är dock skyldig att dessutom tjänstgöra som ledamot i annan underrätt inom samma hovrättsområde vid handläggning, som kräver flera lagfarna domare än en.

Föreslagen lydelse

5 kap.

1 §

En ordinarie domare är skyldig att utöva en annan tjänst än sin egen bara om det gäller en jämställd eller högre domartjänst vid den domstol som han tillhör. Dock föreligger dessutom skyldighet att tillfälligt tjänstgöra i en annan domstol

1. för en rådmän i tingsrätt: som ledamot i en annan tingsrätt inom samma hovrättsområde vid sådan handläggning som kräver flera lagfarna domare än en,

2. för en rådmän i länsrätt: som särskild ledamot i en tingsrätt eller en hovrätt,

3. för ett kammarrättsråd: som särskild ledamot i en hovrätt.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1985.

¹ Lagen omtryckt 1982: 100.

4 Förslag till

Lag om behörighet för justitiekanslern att överklaga vissa beslut enligt rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs följande.

Har en domstol avvisat en försvarare eller ogillat en framställning om att avvisa en försvarare, får justitiekanslern, vid sidan av den rätt till överklagande som tillkommer annan, överklaga beslutet. Detsamma gäller beslut varigenom domstolen har återkallat ett förordnande av offentlig försvarare eller ogillat en framställning om att ett sådant förordnande skall återkallas.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1985.

Motionerna

I motion 1984/85:3126 av Per-Olof Strindberg m. fl. (m) hemställs att riksdagen – med avslag på regeringens förslag om särskilda domstolar för eko-brott – hos regeringen anhåller om förslag till ändring av rättegångsbalcken i syfte att samtliga tingsrätter och hovrätter skall få möjlighet att låta experter på ekonomiska och skatterättsliga frågor ingå i rätten.

I motion 1984/85:3127 av Hans Petersson i Röstånga m. fl. (fp) hemställs att riksdagen avslår propositionens hemställan 1, 2 och 3.

I motion 1984/85:3128 av Gunilla André m. fl. (c) hemställs

1. att riksdagen avslår proposition 1984/85:178 vad gäller koncentration av vissa eko-brott till vissa tingsrätter,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförs om expertmedverkan i underrätt.

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförs om det allmänna domstolsväsendets generella kompetens.

Utskottet

Inledning

De allmänna domstolarnas möjligheter att på ett ändamålsenligt sätt handlägga mål om ekonomisk brottslighet (eko-mål) har behandlats dels av kommissionen mot ekonomisk brottslighet (Ju 1982:05) i betänkandet (SOU 1984:3) Domstolar och eko-brott, dels av rättegångsutredningen (Ju 1977:06) i betänkandet (Ds Ju 1984:1) Domstolarna och deras sammansättning i mål om ekonomisk brottslighet. Betänkandena har remissbehandlats gemensamt.

De förslag i propositionen som gäller domstolarna och den ekonomiska brottsligheten grundar sig på betänkandena och remissyttrandena däröver.

En annan fråga i propositionen gäller rätten att i vissa fall överklaga allmänna domstolars beslut om avvisande av partsrepresentanter. I denna del bygger propositionen på en skrivelse från riksåklagaren och remissyttrandet över den.

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås åtgärder för att förstärka de allmänna domstolarnas kompetens i mål om ekonomisk brottslighet. Vidlyftiga eller komplicerade brottmål, i vilka ekonomiska eller skatterättsliga förhållanden har väsentlig betydelse för bedömningen, skall enligt förslaget företrädesvis handläggas av vissa tingsrätter som särskilt utsetts av regeringen. Avsikten är att i princip en tingsrätt för var och en av de 13 åklagarregioner som landet delas in i fr. o. m. den 1 juli 1985 skall utses. Dessa tingsrätter föreslås få

möjlighet att i brottmål låta experter på ekonomiska och skatterättsliga frågor ingå i rätten som särskilda ledamöter. De ekonomiska experterna skall utses av domstolen bland personer som i förväg förordnats av regeringen. Som ekonomiska experter skall främst kvalificerade revisorer anlitas. Som skatterättsliga experter skall tjänstgöra domare från främst länsrätterna och kammarrätterna.

Även hovrätterna får enligt förslaget möjlighet att anlita ekonomiska och skatterättsliga experter.

I fråga om de allmänna domstolarnas handläggning av skattebrottmål föreslås en uttrycklig skyldighet för domstolen att i sådana mål samråda med en allmän förvaltningsdomstol eller en förvaltningsmyndighet, där en fråga om skatt eller avgift som har samband med skattebrottmålet är anhängig.

I propositionen tas också upp frågor om rätten att överklaga allmänna domstolars beslut rörande avvisning av partsrepresentanter i rättegångar, t. ex. försvarare. Bl. a. föreslås att justitiekanslern skall få rätt att överklaga beslut som rör avvisning av försvarare.

Lagstiftningen föreslås träda i kraft den 1 juli 1985.

Allmänna överväganden

Den ekonomiska brottsligheten har på senare tid kommit att bli ett centralt kriminalpolitiskt problem. Stora ansträngningar läggs ned på att komma till rätta med brottsligheten. Riksdagen har nyligen med anledning av proposition 1984/85:32 bl. a. godkänt riktlinjer för det framtida arbetet mot ekonomisk brottslighet m. m. (JuU 28, rskr. 270). För en utförlig redogörelse för brottslighetens omfattning, skadeverkningar m. m. samt för genomförda och planerade åtgärder hänvisar utskottet till det ärendet.

Såsom departementschefen framhåller i den nu aktuella propositionen är det av avgörande betydelse vid bekämpningen av den ekonomiska brottsligheten att de samhällsorgan som har till uppgift att upptäcka, utreda och beivra sådan brottslighet kan fullgöra dessa uppgifter på ett ändamålsenligt sätt. Inte minst av det skälet att kvalificerad ekonomisk brottslighet ofta är svår att upptäcka och utreda samtidigt som hela tiden nya och mer sofistikerade brottstyper tillkommer är det enligt utskottets mening naturligt att höga anspråk ställs på de berörda myndigheterna. Här vill utskottet också peka på att statsmakterna under senare tid har satsat stora resurser på att göra polis- och åklagarorganisationerna slagkraftiga när det gäller att beivra den ekonomiska brottsligheten. Bl. a. har såväl polisen som åklagarväsendet tillförts ett antal tjänster för kvalificerade ekonomer.

För att de gjorda insatserna skall få avsedd verkan krävs det emellertid att hela det rättsliga förfarandet i mål om sådana brott är ändamålsenligt utformat; ettvarrt av de olika leden – polis, åklagare, domstol – måste tillföras resurser, kompetens, erfarenhet m. m. som svarar mot de andra ledens och som i samspel med dem verkar för en effektiv brottsbekämpning.

Expertmedverkan i vissa eko-mål

Gällande ordning

Vid handläggningen av brottmål består de allmänna domstolarna med några få undantag, bl. a. i fråga om tryckfrihetsmål, av enbart jurister eller av jurister och nämndemän. Om domstolen i ett enskilt fall behöver tillgång till sakkunskap inom ett visst ämnesområde skaffas det genom sakkunnigbevisning enligt 40 kap. rättegångsbalken (RB). En sakkunnig person avger då ett yttrande till domstolen skriftligen eller vid förhör inför domstolen. En sakkunnig kan anlitas av rätten eller åberopas av parterna.

Inom det svenska domstolssystemet finns också den ordningen att experter knutits som särskilda ledamöter till rätten. Här kan fastighetsdomstolarna och vattendomstolarna nämnas. Också i patentmål och sjömål ingår experter i rätten. Ett exempel på en ordning där experten har en lösare anknytning utgör den möjlighet som hyresnämnd har att anlita expert i vissa fall.

I princip har alla tingsrätter lika kompetens att handlägga och pröva mål. Koncentration till vissa tingsrätter av speciella måltyper förekommer endast undantagsvis i vårt land. Som exempel på mål som skall avgöras av särskilt utsedda tingsrätter kan nämnas patentmål, tryckfrihetsmål, vattenmål, fastighetsmål och sjömål.

Förslag

I propositionen föreslås att vidlyftiga eller annars särskilt krävande mål om allmänt åtal, i vilka bedömningen av ekonomiska eller skatterättsliga förhållanden har väsentlig betydelse, företrädesvis skall prövas av vissa tingsrätter som regeringen utser.

Vid prövningen av de nu nämnda målen får enligt förslaget i tingsrätten ingå såsom särskilda ledamöter, var för sig eller tillsammans, dels en person som av regeringen förordnats som ekonomisk expert, om det finns behov av särskild fackkunskap inom rätten i fråga om ekonomiska förhållanden, dels en person som är eller har varit lagfaren domare i allmän förvaltningsdomstol, om det finns behov av särskild fackkunskap inom rätten i fråga om skatterättsliga förhållanden.

När en eller två särskilda ledamöter ingår i tingsrätten skall antalet nämndemän alltid vara minst fem.

Även hovrätt får enligt förslaget förstärkas med särskilda ledamöter på samma sätt som tingsrätt.

När det gäller valet av personer som skall medverka som ekonomiska experter uttalar departementschefen att i första hand godkända eller auktoriserade revisorer bör komma i fråga. Även andra personer med tillräcklig insikt och erfarenhet av företagsekonomiska frågor nämns, t. ex. advokater med specialkunskaper på det ekonomiska området.

I fråga om skatterättsliga experter är avsikten att domare från förvaltningsdomstol skall anlitas.

För handläggningen av de mål det här gäller är avsikten att utse i princip en tingsrätt för var och en av de 13 åklagarregioner som tillskapas den 1 juli 1985. Detta skall ankomma på regeringen som också skall bestämma särskilda domkretsar i fråga om sådana mål.

Urvalet av mål som skall gå till de särskilt utsedda tingsrätterna skall i princip göras av åklagaren – i praktiken nästan alltid av åklagare på den regionala myndigheten – i samband med att åtal väcks. Åklagaren har således att avgöra om han skall stämma in målet enligt ordningen för kvalificerade eko-mål eller enligt de vanliga forumreglerna. De nuvarande bestämmelserna om överflyttning av brottmål föreslås gälla oförändrade.

I motionerna yrkas avslag på förslaget att eko-mål koncentreras till vissa tingsrätter. Motionärerna anför att den föreslagna ordningen innebär ett viktigt avsteg från principen om att alla tingsrätter har lika kompetens. Om förslaget genomförs skulle tingsrätterna skiftas i en mer kvalificerad grupp – de domstolar som prövar de speciellt krävande eko-målen – och en mindre kvalificerad grupp – de domstolar som inte särskilt utsetts för sådana mål. Detta kan motionärerna inte godta. Det anføres vidare som en icke acceptabel konsekvens att de domare som inte tjänstgör i de särskilt utsedda domstolarna och som därför inte får erfarenhet av de kvalificerade eko-målen på sikt kommer att få sämre kunskaper, mer begränsade erfarenheter och sämre överblick än sina kolleger i de särskilt utsedda tingsrätterna.

Även balansen i rättegången berörs. I motion 3127 tas upp det förhållandet att bara åklagaren och inte den tilltalade enligt förslaget har något formellt inflytande på frågan om ett mål skall handläggas av en specialiserad domstol. I motion 3126 anføres vidare att samtliga tingsrätter bör få möjlighet att låta experter på ekonomiska och skatterättsliga frågor ingå i rätten. I motion 3128 förespråkas möjlighet för domstolen att till sig knyta viss sakkunskap även inom andra områden än eko-mål, t. ex. i fråga om databrott och miljöbrott.

Utskottets överväganden

Inledningsvis vill utskottet ansluta sig till departementschefens uttalanden om att expertmedverkan, som redan förekommer i t. ex. fastighetsmål och sjömål, är värdefull framför allt på det sättet att en expert inom sitt specialområde kan tillföra övriga ledamöter ökade kunskaper på ett mer allmänt plan. Som exempel kan för eko-målen del nämnas de insikter rörande innebörd och konsekvenser av olika transaktioner från ekonomiska och skatterättsliga synpunkter som en expert kan bibringa övriga ledamöter. Enligt utskottets mening är det av stort värde att det på detta sätt skapas ökade förutsättningar för domstolens ledamöter att förstå och objektivt analysera det av parterna framlagda processmaterialet. Utskottet delar således departementschefens uppfattning att medverkan av experter på

ekonomiska och skatterättsliga frågor kan underlätta domstolsarbetet och öka förutsättningarna för materiellt riktiga domslut i de aktuella målen.

Hur en reform som den föreslagna kommer att verka i praktiken är i mycket beroende på det sätt på vilket den närmare utformas. Så är det t. ex. viktigt att reglerna för expertdeltagande inte understöder utan i stället motverkar den risk som alltid föreligger för att en experts uppfattning i en specialfråga okritiskt godtas av icke-experterna. Den ordning som väljs måste därför enligt utskottets uppfattning vara sådan att samspelet mellan experterna och rättens övriga ledamöter kommer att kännetecknas av en samverkan i balans.

Det är en allmän erfarenhet från domstolar där expertledamöter för närvarande deltar att samarbetet främjas av att även de lagfarna ledamöterna har specialkunskaper på det aktuella området. För att de lagfarna ledamöterna skall förvärva sådan speciell insikt krävs att de har någorlunda regelbunden kontakt med specialområdet. Utskottet bedömer det vidare som i hög grad önskvärt att även experterna deltar i rätten relativt regelbundet. Härigenom kan experterna skaffa sig erfarenhet av de frågor – inte bara inom det egna specialområdet – som brukar förekomma i brottmål, något som i sin tur ger dem förutsättningar att på ett bättre sätt utöva sin dömande funktion.

Vad nu sagts innebär, kort uttryckt, att utskottet anser att det för att expertmedverkan i de aktuella eko-målen skall fungera på ett ändamålsenligt sätt bör råda en sådan ordning att experterna och rättens övriga ledamöter förvärvar särskilda kunskaper i och erfarenheter av dylika mål och av att samarbeta i rätten med varandra. Sådana arbetsformer leder till en balans mellan experter och lagfarna ledamöter som utskottet anser vara av betydelse från rättssäkerhetssynpunkt.

En förutsättning för att en sådan ordning som nyss sagts skall kunna åstadkommas är att handläggning i dessa former blir någorlunda frekvent. Det antal brottmål som den föreslagna lagstiftningen tar sikte på är emellertid förhållandevis litet. Det torde röra sig om något hundratal mål om året för hela landet. Enligt utskottets bedömning blir därför den naturliga slutsatsen att de aktuella eko-målen bör handläggas vid ett begränsat antal tingsrätter, såsom föreslås i propositionen. På detta sätt kan de förutsättningar uppfyllas för samarbetet mellan experter och övriga ledamöter som utskottet nyss har uppställt.

Till belysning av de argument som motionsvägen framförts mot en koncentration av de kvalificerade eko-målen till vissa tingsrätter vill utskottet anföra följande.

Med all rätt är förtroendet för våra domstolar stort. Den rättskipning som bedrivs i domstolarna ligger på hög nivå. Det är en främmande tanke för vårt rättssystem att vissa domstolar skulle vara av högre kvalitet än andra. Utskottet vill framhålla att påståenden om att tingsrätter som handlägger exempelvis fastighetsmål eller sjömål skulle tillhöra en "bättre klass" än andra tingsrätter, beroende på att vissa målgrupper koncentrerats dit, inte

torde ha framförts i tidigare lagstiftningsärenden. Inte heller i övrigt torde i seriös debatt sådana synpunkter ha föresvävat någon med kunskaper om vårt rättsväsende.

För utskottet, som ansluter sig till den grundläggande uppfattningen om tingsrätternas inbördes likvärdighet, ter det sig svärförståeligt att det föreliggande förslaget kan framställas som en systematisk nyhet med principiellt allvarliga negativa verkningar för domstolsväsendet.

Enligt utskottets bedömning saknas det anledning att anta att en reform som kommer att röra något hundratal mål om året av de totalt ca 80 000 brottmål som avgörs i landet kan få sådana negativa konsekvenser för förtroendet för domstolarna, för domarnas kompetens m. m. som motionärerna befarar. All sannolikhet talar enligt utskottets uppfattning för att de skäl för en koncentration som utskottet berört i det föregående allmänt uppfattas som naturliga och rimliga; en reform där koncentration av målen till vissa domstolar motiveras huvudsakligen av att experter skall medverka i dömandet ger inte fog för påståendet att målen i själva verket tas undan från en viss tingsrätt därför att denna inte skulle hålla måttet. Och inte heller kan det gärna hävdas att ett så litet antal mål som det här är fråga om kommer att för arbetet vid en viss domstol eller för en viss domare få någon dominerande roll. Såsom departementschefen framhåller skall en sådan ordning eftersträvas att domaren å ena sidan sysslar i sådan utsträckning med eko-mål att han får tillräcklig erfarenhet och vidmakthåller sina kunskaper och å andra sidan har så många arbetsuppgifter vid sidan av detta att han håller kontakt med andra rättsområden.

Vad gäller domare som inte tjänstgör vid särskilt utsedda domstolar vill utskottet påpeka att förslaget inte innebär att dessa skulle skäras av från erfarenheter av vissa måltyper; det är ju inte mål angående vissa typer av brott som föreslås bli koncentrerade till vissa tingsrätter utan individuella mål rörande särskilt kvalificerade brott. Likartade sakfrågor kan sålunda mycket väl komma att prövas både i de särskilt utsedda tingsrätterna och i övriga tingsrätter. Det må vidare betonas att kritik inte brukar riktas mot den omständigheten att vissa domare tidvis avgör exempelvis fastighetsmål medan andra inte har möjlighet till det. I sammanhanget bör påpekas att det här är fråga om ett mycket litet antal mål. Som framgår av vad departementschefen uttalar skulle nämligen de flesta av de mål lagstiftningen tar sikte på redan med de ordinarie forumreglerna – och alltså utan någon särskild regel om koncentration – komma att handläggas vid de särskilt utsedda tingsrätterna.

Utskottet vill sammanfattningsvis uttala att utskottet ställer sig bakom förslaget till koncentration av kvalificerade eko-mål till vissa tingsrätter och avstyrker motionerna i motsvarande delar.

Av ställningstagandet i det föregående följer enligt utskottets mening att några sådana uttalanden av riksdagen om expertmedverkan som begärs motionsvägen inte påkallas.

Vad beträffar motionsinvändningen om att den tilltalade enligt förslaget inte getts något formellt inflytande på välet av domstol vill utskottet hänvisa till departementschefens uttalanden i frågan (s. 61). Såsom han framhåller torde i praktiken befogade önskemål från den tilltalades sida bli tillgodosedda antingen genom att åklagaren beaktar dem innan målet stäms in till domstol eller genom att åklagaren efter anhängiggörandet har möjlighet att begära överflyttning av målet. Utskottet utgår från att riksåklagaren i sitt arbete uppmärksammar vad nu sagts samt på lämpligt sätt sörjer för önskvärd enhetlighet i den praktiska tillämpningen. Utskottet vill tillägga att utskottet delar departementschefens uppfattning att, om det skulle visa sig vara påkallat, frågan senare bör tas upp till förnyat övervägande.

Samråd i skattebrottmål

Det föreslås i propositionen att allmän domstol i skattebrottmål skall samråda rörande handläggningen av målet med den allmänna förvaltningsdomstol eller den förvaltningsmyndighet där en fråga om skatt eller avgift som har samband med brottmålet handläggs. Undantag från denna skyldighet föreslås gälla om samråd är obehövligt.

Kritik mot förslaget förs fram i motion 3127. Det pekas på att många remissinstanser varit negativa till samrådsskyldighet bl. a. därför att en sådan skulle vara onödig eller därför att det skulle finnas risk för att genom samrådet processmaterial förs in i målet över huvudet på parterna.

Den 1 juli 1983 infördes en regel i 15 § skattebrottslagen (1971:69) som innebär att vilandeförklaring av ett skattebrottmål i avvaktan på utgången av skatteprocessen får äga rum endast om det är av avgörande betydelse för prövningen av brottmålet att frågan om skattskyldighet i skatteprocessen avgörs först. Samtidigt infördes i 16 och 17 §§ skattebrottslagen bestämmelser om bl. a. förtursbehandling av skattefrågor när dessa är av väsentlig betydelse för förundersökning eller åtal angående skattebrott. De nya reglerna har haft effekt när det gäller att nedbringa de ofta långa handläggningstiderna i främst de berörda skattemålen men även i skattebrottmålen.

I propositionen redogörs för de överväganden som gjorts och som fortfarande pågår i fråga om integration av domstolsförfarandena i sådana skattemål och skattebrottmål som har samband med varandra.

När det gäller mer begränsade förslag om samordning mellan skatteprocessen och skattebrottsprocessen som nu läggs fram vill utskottet understryka att samrådet främst skall syfta till att skapa underlag för den allmänna domstolens ställningstagande till frågan om vilandeförklaring. Härjämte får skattedomaren genom den kontakt som samrådet innebär på ett konkret sätt upp ögonen för att den allmänna domstolen kan ha behov av ett snabbt avgörande av målet i skattefrågan.

Såsom också framhålls av departementschefen skall samrådet i princip endast avse upplysningar om befintligt processmaterial och om planerna för

handläggningen. Utskottet vill särskilt framhålla att genom samrådsförfarandet självfallet inte i målen får införas något nytt processmaterial över huvudet på parterna. Givetvis bör parterna få redovisning för vad som kommit fram vid sådant samrådsförfarande.

Utskottet, som inte har något att erinra mot departementschefens uttalanden om hur samrådet praktiskt kan komma att gestaltas, godtar förslaget om ändring i skattebrottslagen. Bifall till motionsyrkandet avstyrks därför.

Övrigt

Utöver vad som sagts i det föregående har utskottet inte något att anföra med anledning av propositionen eller motionerna.

Utskottets hemställan

Utskottet hemställer

1. *beträffande avslag på lagförslaget om koncentration av eko-mål till vissa tingsrätter, m. m.*
att riksdagen med bifall till proposition 1984/85:178 i denna del och med avslag på motion 1984/85:3126 i motsvarande del, motion 1984/85:3127 i motsvarande del och motion 1984/85:3128 i motsvarande del (yrkandena 1 och 3) godkänner vad utskottet anfört i detta avseende,
2. *beträffande tillkännagivande om expertmedverkan*
att riksdagen avslår motion 1984/85:3126 i denna del och motion 1984/85:3128 i denna del (yrkande 2),
3. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken,
4. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1976:600) om offentlig anställning,
5. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om behörighet för justitiekanslern att överklaga vissa beslut enligt rättegångsbalken,
6. *beträffande samråd i skattebrottmål*
att riksdagen med avslag på motion 1984/85:3127 i denna del antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i skattebrottslagen (1971:69).

Stockholm den 14 maj 1985

På justitieutskottets vägnar

LENNART BLOM

Närvarande: Lennart Blom (m), Lisa Mattson (s), Arne Nygren (s), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Helge Klöver (s), Ulla-Britt Åbark (s), Arne Svensson (m), Gunilla André (c), Lars-Erik Lövdén (s), Hans Göran Franck (s), Sven Munke (m), Hans Petersson i Röstånga (fp), Birthe Sörestedt (s), Inger Wickzén (m) och Elving Andersson (c).

Reservation

Lennart Blom (m), Arne Svensson (m), Gunilla André (c), Sven Munke (m), Hans Petersson i Röstånga (fp), Inger Wickzén (m) och Elving Andersson (c) anser

dels att den del av utskottets yttrande som börjar på s. 11 med "Inledningsvis vill" och slutar på s. 14 med "förnyat övervägande" bort ha följande lydelse:

Utskottet vill inledningsvis betona att vår rättsordning bygger på grundinställningen att alla tingsrätter har lika kompetens att handlägga och pröva mål. Denna uppfattning om tingsrätternas inbördes likvärdighet är allmänt omfattad. Det är sålunda en för vårt rättssystem främmande tanke att vissa domstolar skulle vara av högre kvalitet än andra.

Det förslag om koncentration av eko-målen till vissa tingsrätter som nu föreligger innebär en nyskapelse i svensk brottmålsprocess. Som nyss sagts har det hittills inte rått någon principiell skillnad mellan våra tingsrätter: alla typer av brottmål handläggs vid varje tingsrätt, och fördelningen av målen mellan domstolarna sker helt utan beaktande av målens karaktär. Regeringsförslagets innebörd är att endast ca 13 av landets 97 tingsrätter fortsättningsvis skall avgöra mål om kvalificerad ekonomisk brottslighet. I drygt 80 tingsrätter kommer således inga eko-mål av större omfattning att handläggas.

Mycket stark kritik har riktats mot förslaget om koncentration av eko-målen till vissa tingsrätter. En överväldigande majoritet av remissinstanserna har avstyrkt en sådan ordning. Lagrådet har förklarat sig inte kunna tillstyrka förslaget.

Utskottet gör följande bedömning av förslaget i denna del.

Det är, som nyss sagts, en viktig principiell förändring av underrätternas kompetens att pröva vissa brottmål som föreslås i propositionen. Även om det är ett relativt litet antal mål som skulle komma att beröras av reformen och sålunda avlägsnas från de flesta tingsrätternas målområde står det enligt utskottets uppfattning klart att verkningarna blir allvarliga och långtgående. Såsom lagrådet anført kan den föreslagna ordningen lätt leda till uppfattningen att somliga tingsrätter är av högre kvalitet än andra. En sådan föreställning hos allmänheten och inom rättsväsendet självt skulle enligt utskottets mening kunna få skadliga konsekvenser; två sorters tingsrätter skulle komma att finnas, dels en mer kvalificerad som dömer i de vidlyftiga eko-målen, dels

en mindre kvalificerad som inte anförtros sådana mål. En sådan föreställning om tingsrätter av olika kvalitet skulle framstå som än mer berättigad eftersom de utvalda domstolarna förutses besitta sådan kompetens att de – men ej de övriga – kan döma i komplicerade mål också utan medverkan av experter. Expertmedverkan föreslås nämligen inte bli obligatorisk i alla eko-mål utan beroende av domstolens egen bedömning. Enligt utskottets bestämda uppfattning kan det inte godtas att underrättsorganisationen, som är ryggraden i vårt rättsväsende, utsätts för en så negativ förändring i grundläggande avseende som skulle bli följden av förslaget.

I sammanhanget vill utskottet ytterligare framhålla vissa konsekvenser av förslaget.

Det är oundvikligt att varje domares skicklighet i tjänsten påverkas av de arbetsuppgifter som han eller hon har. Otvivelaktigt är det en fördel med varierade arbetsuppgifter och erfarenheter från olika rättsområden. Domaren förvärvar därigenom överblick och kunskap, något som utgör en god grund för en konsekvent och kvalificerad rättstillämpning. Utskottet ser det som en mycket olycklig utveckling om de kvalificerade eko-målen styrs till ett fåtal domstolar och därmed också till ett litet antal av landets domare. På sikt synes det inte kunna undvikas att kvaliteten hos den större delen av den svenska domarkåren blir påverkad negativt härigenom.

Utskottet vill också framhålla att förslaget med all säkerhet kommer att leda till ökade kostnader för domstolsväsendet. De insatser som kommer att vara nödvändiga vid de specialiserade domstolarna för handläggningen av eko-målen kommer inte att kunna motsvaras av några personalindragningar vid övriga tingsrätter enligt utskottets bedömning, och slutresultatet kan därför förväntas bli en ökad anslagsbelastning.

Sammanfattningsvis anser utskottet att så starka skäl talar mot förslaget att koncentrera handläggningen av kvalificerade eko-mål till vissa tingsrätter att propositionen bör avslås i denna del.

Vad gäller frågan om medverkan av experter i brottmålsprocess, bl. a. i de kvalificerade eko-målen, anser utskottet att många skäl talar för att en sådan medverkan skulle kunna vara av godo. Även på andra områden, t. ex. i mål om databrott och miljöbrott, kan en medverkan av experter tänkas vara värdefull. Expertmedverkan bör emellertid enligt utskottets mening i princip inte förbehållas vissa specialiserade domstolar, såsom i förslaget, utan mer generellt kunna komma till användning när det finns behov därav.

Det finns i och för sig skäl som talar för att en möjlighet för domstolarna till expertmedverkan i lämplig utsträckning bör öppnas redan nu. Samtidigt bör det dock beaktas att denna fråga behandlas av rättegångsutredningen, som inom den närmaste tiden kommer att redovisa sina överväganden. Därigenom kommer ett fylligare underlag för ställningstagande i frågan att föreligga. Enligt utskottets mening talar övervägande skäl för att riksdagen inte omedelbart bör ta ställning till hur och när expertmedverkan i rättegång bör införas. I stället bör det ankomma på regeringen att, så snart rättegångs-

utredningens förslag i ämnet har beretts, för riksdagen lägga fram lagförslag om expertmedverkan i de allmänna domstolarna. Vad utskottet nu har anfört bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan under momenten 1–4 bort ha följande lydelse:

1. beträffande *avslag på lagförslaget om koncentration av eko-mål till vissa tingsrätter, m. m.*
att riksdagen med avslag på proposition 1984/85:178 i denna del och med bifall till motion 1984/85:3126 i motsvarande del, motion 1984/85:3127 i motsvarande del och motion 1984/85:3128 i motsvarande del (yrkandena 1 och 3) godkänner vad utskottet anfört i detta avseende,
2. beträffande *tillkännagivande om expertmedverkan*
att riksdagen med anledning av motion 1984/85:3126 i denna del och motion 1984/85:3128 i denna del (yrkande 2) som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört i detta avseende,
3. att riksdagen avslår det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken,
4. att riksdagen avslår det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1976:600) om offentlig anställning.